

Obecność Katarzyny Jagiellonki w Finlandii i Szwecji. Życie, dzieła i tradycje z nią związane

ELŻBIETA LATER CHODYŁOWA

I.

Polacy na ziemiach fińskich i szwedzkich znani byli już za panowania Piastów w X w. i pojawiali się tam przez kilka następnych wieków. Jednakże w świadomość Finów i Szwedów najbardziej zapadła w XVI w. osoba Katarzyny Jagiellonki (Katarina Jagiellonica), o której pamięć przetrwała do dziś szczególnie wśród społeczeństwa fińskiego. Jedną z dolin w okolicach Turku (Åbo) miejscowa ludność do dziś nazywa „Doliną Katarzyny”.

Małżeństwo księcia fińskiego Jana Wazy (1537-1592) z Katarzyną Jagiellonką (ur. 1 XI 1526 w Krakowie - zm. 16 IX 1583 w Uppsali), córką Zygmunta I (1467-1548) i Bony Sforzy (1494-1557), a siostrą Zygmunta Augusta (1520-1572), daleko wykraczało poza wymiar personalny. Zawarte zostało ono dnia 4 października 1562 r. w Wilnie. Związanie się z potężną Polską

Jagiellonów nie było nowym pomysłem w rodzinie Wazów. Ojciec księcia Jana - Gustaw I Waza (1496-1560) bezskutecznie starał się o rękę Jadwigi Jagiellonki (1513-1573), starszej siostry Katarzyny. Toczyły się rozmowy o małżeństwie księcia Magnusa z Anną Jagiellonką oraz o zaślubinach Cecylii, siostry Jana z polskim magnatem Tęczyńskim. Pod koniec swego życia Gustaw I Waza planował małżeństwo swego najstarszego syna Eryka (1533-1577) z królową Anną Jagiellonką. Małżeństwo księcia Jana z Katarzyną Jagiellonką miało charakter przede wszystkim polityczny. Pragnąc rozszerzyć swoją władzę na południową część Zatoki Fińskiej, co wymagało wyeliminowania konkurenta rosyjskiego, szukał książe Jan przymierza z Polską, która bardzo przybliżyła wówczas swoje granice do fińskich.

W posagu oraz za pożyczkę uzyskał książe Jan od swojego szwagra Zygmunta Augusta siedem zamków po Zakonie Kawalerów Mieczowych.

Po osiedleniu się młodej pary w Turku, ówczesnej stolicy Finlandii, z inspiracji Katarzyny, która zetknęła się ze sztuką renesansową w przebudowanym przez mistrzów włoskich zamku wawelskim sprawiło, że rozpoczęto przebudowę tamtejszego zamku średniowiecznego na renesansową rezydencję, która stała się równą królewskiej. Założono tam między innymi ozdobne piece kaflowe oraz kominki, które były nowością na Północy. Brama wjazdowa otrzymała wystrój renesansowy, a komnaty zapełniły się wieloma dziełami sztuki przywiezionymi przez Katarzynę lub też nabytymi w początkach małżeństwa. W spisie wyprawy ślubnej królowny wymieniono między innymi aż 37 emaliowanych serwisów stołowych („polskich kredensów”), wśród nich „wielki połączony kredens polski z przykrywą ozdobioną białymi i niebieskimi różami” oraz drugi ozdobiony białym i złotym listowiem, „na pokrywie u góry zbrojny mąż mający w rękach herb króla Polski”. Na zorganizowanym dworze w Turku, obok Polaków i Finów, znaleźli się Szwedzi, Włosi, Francuzi i Szkoci. Jedenaście lat starsza od księcia Jana, zdolna i roztropna księżna Katarzyna wywarła decydujący wpływ na artystyczne gusty swego męża i przyczyniła się do tego, że już jako król szwedzki Jan III starał się naśladować polskie renesansowe

wzory architektoniczne, projektując i realizując różnego rodzaju budowle w Szwecji, podejmując przede wszystkim przebudowę i wyposażenie rezydencji królewskich i głównych kościołów. W tym celu zabiegał on o sprowadzenie do Szwecji obcych artystów, przy czym korzystał niejednokrotnie z pomocy dworu wawelskiego, a sama Katarzyna wielokrotnie decydowała o doborze artystów. W okresie tak żywych kontaktów fińsko-polskich wiele bibliotek Królestwa Szwecji wzbogaconych zostało o książki otrzymane od Polaków, jak również od księdza Jakuba Topo-liusa, kapelana księżny Katarzyny.

Katarzyna Jagiellonka bardzo dbała o wychowanie w duchu przywiązania do katolicyzmu i polskości syna Zygmunta (1566-1632), przyszłego króla Polski - Zygmunta III. Urodził się on w okresie jej uwięzienia wraz z księciem Janem przez przyrodniego brata Eryka XIV, który był przeciwny małżeństwu Jana z Katarzyną. Jednakże konflikt pomiędzy braćmi miał głębsze przyczyny. Obiektem rywalizacji króla szwedzkiego i jego brata — księcia Finlandii było władania południowo-wschodnim wybrzeżem Bałtyku i panowanie nad szlakami handlowymi wiodącymi do Rosji poprzez porty wschodniobałtyckie. Eryk rozprawił się z Janem posługując się fałszywym oskarżeniem o konszachy z wrogami królestwa. Riksdag zwołany w 1563 r. uznał Jana winnym zbrodni zdrady stanu. Król zdobył Turku i uwięził Jana i Katarzynę. Przewiezionych do Szwecji przez cztery lata więził ich na zamku Gripsholm nad Melarem. Sam książę Jan po uwolnieniu uzyskał insygnia władzy, w wyniku przewrotu związanego z megalomanią Eryka XIV, dokonanego w 1568 r. przez arystokrację szwedzką, która obrała go królem Szwecji jako Jana III. Katarzynę jako królową ukoronowano wiosną 1569 r. Król Jan III uzyskał też opiekę nad psychicznie chorym Erykiem XIV, zwanym w Szwecji do tej pory „Szalonym Erykiem”. Przewożonego od zamku do zamku, powierzył go polskim dworzanom, między innymi Mikołajowi Opackiemu, Dorocie Ostalskiej i Stanisławowi Zdrojowskiemu. Królowa Katarzyna zaś przyczyniła się do wysłania do zakonu jezuickiego w Polsce syna Eryka, po ukończeniu przez niego 6 roku życia — Gustawa

Erikssona Wazę urodzonego przez Karin (Katarzynę) Månsdotter, dwórkę siostry Eryka pochodzących z chłopskiego rodu.

Katarzyna Jagiellonka usilnie zabiegała o utrzymanie dobrych stosunków między Szwecją a Polską. W przejawianej przez nią żywej działalności w dziedzinie religijnej udzielała poparcia posłom papieskim w Szwecji oraz prowadziła ożywioną korespondencję z papieżem i innymi osobistościami obozu katolickiego. Prawdopodobnie przyczyniła się do powstania wydanych przez Jana III ordynacji kościelnej dla kościoła szwedzkiego. Była ona autorką arcybiskupa Laurientusa Petri z 1561 r., zatwierdzona w 1572 r. na zjeździe duchowieństwa w Uppsali. Choć stanowiła ona pewien kompromis pomiędzy katolicyzmem a protestantyzmem dla Jana III była zbyt dużym odstępstwem od doktryny i liturgii katolickiej. Po śmierci Petriego król narzucił duchowieństwu uzupełnienie do ustaw kościelnych przyjętych w Uppsali (zwane Nova ordinatia): polecały one lekturę pism ojców kościoła i przestrzegały przed reformacyjnymi drukami polemicznymi. W 1576 r. z woli Jana III przyjęto nową liturgię wzorowaną na katolickiej, z pewnością pod wpływem Katarzyny. Ona sama schyłek życia poświęciła dobroczynności dla biednych.

Jan III pochował Katarzynę w podziemiach katedry w Uppsali, przyozdabiając grobowiec jej pomnikiem dłuta W. Boya. Nad sarkofagiem umieszczono obraz Krakowa.

Losy Katarzyny Jagiellonki stały się szeroko znane dzięki napisanym przez Marcina Kromera (1512-1589), ogłoszonym jednak anonimowo w 1570 r. u Szarfenberga w Kolonii, dziejom jej małżeństwa *Historia prawdziwa o przygodzie żalósnej księżycia finlandzkiego Jana i królowny polskiej Katarzyny*. Dalej, w zbiorach Ossolineum znalazł się napisany około 1783 r. przez nieznanego autora utwór *Spotkanie się w Polsce Sygrydy i Gustawa, dzieci Eryka XIV*.

Chociaż Katarzyna Jagiellonka największe zasługi położyła dla Szwecji (zwłaszcza w dziedzinie kultury i religii) jako jej królowa, to jednak i wśród Finów zyskała trwałą pamięć o sobie, szczerzy szacunek i znaczną sympatię.

II

Księżna Finlandii - Katarzyna Jagiellonka jest w tym kraju kwintesencją Polski i Polaków. Jej osoba generuje całość widzenia kultury polskiej na przestrzeni wieków, włącznie ze współczesnymi czasami. Dlatego też władze fińskie (wraz z polskimi), organizujące często imprezy kulturalne w związku z rocznicami urodzin i śmierci polskich twórców kultury narodowej, określają je najczęściej hasłem „Jagiellonica”, szczególnie bliskim społeczeństwu fińskiemu.

Dla przykładu: latem 1999 r. w Finlandii „Artystyczne Lato 'Jagiellonica'” związane było z obchodami 150 rocznicy urodzin Fryderyka Chopina. Imprezy kulturalne w Hankasalmi obejmowały cykl koncertów, odczyty i wystawy, które miały miejsce w Katariinan kamari (Komnacie Katarzyny) w Niemisjärvi.

Po wystawie Mare Saare „Chopiniana”, odzwierciedlającej fińską znajomość Chopina i jego narodowej twórczości, miała miejsce wystawa szkła Jolanty Peksy z Zakopanego „Góralskie motywy”, szkła cenionego w Finlandii jako sztuki wyższego lotu, więcej niż tylko folkloru. W lipcu tego roku, w ramach „Artystycznego Lata 'Jagiellonica'” odbył się koncert „Muzyka kameralna Katarzyny” w wykonaniu Duetu Georges Matias. W programie zaprezentowano muzykę polską i fińską. Dobór utworów oddawał w nowocześniejszej formie gusty i obyczaje Katarzyny. Pozwoliło to wrócić do klimatu wcześniejszych wieków. Natomiast w sierpniu tego samego 1999 roku, obok wernisażu wystawy „Góralskie motywy”, Matti Asikainen — lektor Uniwersytetu w Jyväskylä wygłosił odczyt Rola Finlandii i Polski w punkcie styku kultur wschodu i zachodu. Chociaż typowy, ponieważ fińscy naukowcy lubują się w upatrywaniu zjawisk na styku, czy pograniczu, wykład ten okazał się nowatorskim podejściem do problemów kulturoznawstwa, a zwłaszcza ciekawym ujęciem roli kulturotwórczej Finlandii i Polski wobec wschodu i zachodu, wykraczającym daleko poza dynastyczne związki w dziejach. Oprócz odczytu, zespół Gdańsk-Trio wykonał utwory epoki romantyzmu, zatytułowane Wizyta w kraju Jagiellonów. Był to bardzo polski akcent w

„Artystycznym Lecie 'Jagiellonica'”, uczyniony z zamiarem ukazania fińskiemu odbiorcy polskiej wrażliwości. Z występem tym korespondował także w sierpniu bardziej fiński koncert „Pod skrzydłami pieśni”, na którym fińskie pieśni liryczne zaśpiewała Virpi Kilpelä - sopran, z towarzyszeniem fortepianu - Matti Asikainen. Pokazał on, że muzyka fińska nie sprowadza się tylko do utworów „fińskiego Chopina” - Jeana Sibeliusa - twórcy fińskiej muzyki narodowej, ale też wielu znamienitych osobowości muzycznych. Wszystkie muzyczne elementy „Artystycznego Lata 'Jagiellonica'” realizowane były przed bardzo wymagającymi melomanami fińskimi. Publiczność dopisała, a wykonawcy cieszyli się osiągniętym sukcesem. Zakończeniem imprez był występ grupy Deo Optimo Maximo z Poznania w kościele z muzyką gospel. Można go uznać za hołd złożony Katarzynie za jej olbrzymi wkład w życie Kościoła w monarchii szwedzkiej.

Obok tego typu inicjatyw, dużą popularnością w Finlandii cieszą się „Wieczory Katarzyny Jagiellonki”, odbywające się corocznie latem na zamku w Turku. Są to kilkugodzinne przedstawienia z muzyką, śpiewami, opowieściami, toastami i średniowiecznymi oklaskami, połączone z obfitym kolacją, złożoną z kilku dań z ówczesnych czasów, podane na renesansowych stołach.

W atrakcyjnych „Wieczorach Katarzyny Jagiellonki” uczestniczą nie tylko Finowie, ale też indywidualnie Polacy, nie tylko z Turku, lecz i z całej Finlandii. Dnia 31.08.2001 r., z inicjatywy Roberta Janasika, uczestniczyła w nich zorganizowana, dwudziestoosobowa grupa członków Zjednoczenia Polskiego z Helsinek. Z tej okazji zamieszczono w związkowym Naszym Biuletynie fragment poezji Eino Leino (1878-1926) Ursus Finlandicus o Katarzynie Jagiellonce:

„... Naszemu księciu udały się swaty,
Przywozi do nas pannę Jagiellonkę,
Pan to łaskawy, chociaż niebogaty, Poznać
w nim rodu królewskiego płonkę,
Więc na cześć pary młodej grzmią wiwaty,
I szepty chwałą Janową małżonkę,

Za gładkość liczka, dworność obyczaju,
I skromność taką, jaka u nas w kraju ... .

A w oryginale:

„ Hääretkeltään nyt palaa herttuamme,
tuo rakas ystävä, vaikka vallaton.
Me hälle hurramme ja huiskutamme -
Jagellon neiti hällä myötä on.
Me huiskutamme ja me kuiskutamme
hyveitä kuuluisia morsion:
hän kuink'on kauniis ja hän kuink'on soma
ja sentään alhainen, kuin meidän oma.”

Pamięć o Katarzynie jest dla Polaków w Finlandii powodem do dumy narodowej. Liczniejszemu udziałowi przedstawicielom Polonii fińskiej w „Wieczorach Katarzyny Jagiellonki” stoją na przeszkodzie wysokie ceny wieczorów. Finowie odnoszący się z sympatią do Polaków, wskutek podobnych losów dziejowych zaboru rosyjskiego w Finlandii i w Polsce, mile wspominają Katarzynę Jagiellonkę.

W Szwecji w zasadzie nie spotyka się takich jak w Finlandii oznak popularności, wręcz kultu Katarzyny Jagiellonki. Przyczyn braku ciągłości tradycji jest wiele, a wśród nich nietypowe cechy osobowości małżonka Katarzyny — króla Jana III. Był on skłonny do melancholii, mistyk, bardziej interesował się naukami niż wojennym rzemiosłem. Szczególnie pociągały go historia i teologia. Poślubiwszy żarliwą katoliczkę, zbliżył się też bardzo do katolicyzmu. Jezuita Antonio Possevino, który z ramienia papieża odwiedzał dwór szwedzki próbując bez powodzenia doprowadzić do unii między kościołem katolickim a kościołem protestanckim w Szwecji chwalił Jana za jego pobożny tryb życia, posty, hojność dla kościoła, budownictwo sakralne. Pomimo niezadowolenia poddanych, Jan III bezwzględnie prześladował przeciwników nowej liturgii. Za wyjątkiem powszechnych wyrazów uznania za wierność mężowi i dobroczynność, kontrowersyjna polityka wyznaniowa króla rzutowała na uczucia

Szwedów do Katarzyny Jagiellonki, której osoba z czasem poszła w pewne zapomnienie wśród społeczeństwa szwedzkiego.

W Szwecji nie organizuje się podobnym do fińskich imprez ku czci Katarzyny. Formy zainteresowań jej postacią są inne, a spotkać je można przede wszystkim w kręgu badań naukowych. Szczególna rola w popularyzowaniu osoby i dzieł Katarzyny w Szwecji przypadła polskim historykom przebywającym w tym kraju — m.in. Zbigniewowi Folejewskiemu, Zygmuntovi Łako-cińskiemu i Józefowi Trypućko. Pewne zasługi w tym względzie miał również Instytut Polski w Sztokholmie. Niezbadana jest w końcu pamięć o Katarzynie Jagiellonce wśród ogółu Polaków i Polonii w Szwecji.

Literatura

- Cieślak, T., *Historia Finlandii*, Wrocław 1983.
Dubiecki, M., *Katarzyna Jagiellonka, królowa szwedzka*, Warszawa 1899.
Kersten, A., *Historia Szwecji*, Wrocław 1973.
Kromer, M., *Historyja prawdziwa o przygodzie żalosznej księżęca finlandzkiego Jana i królowny polskiej Katarzyny*. Oprac. J. Małłek, Olsztyn 1977.
EL [Later Chodyłowa, E.], Katarzyna Jagiellonka (w:) *Polacy w historii i kulturze krajów Europy Zachodniej*, red. K Kwaśniewski i L. Trzeciakowski, Poznań 1981.
Later Chodyłowa, E. *Polacy i Polonia w Finlandii. Puola-laiset ja Polonia Suomessa*, wyd. 2 popr. i uzupeł., Helsinki-Toruń 2004.
Łakociński, Z., *Polonica Svecana artistica*, Wrocław 1979.
Polski Słownik Biograficzny, T. XII, s.v Katarzyna Jagiellonka.
Ślaski, K. *Tysiącleciepolsko-skandynawskich stosunków kulturalnych*, Wrocław 1977.
von Törne, P. O., Katarzyna Jagiellonka, *Przegląd Współczesny*, t. 65, 1938.

Resumé

Katarzyna Jagiellonka i Finland och Sverige - hennes liv, verksamhet och eftermäle.

Äktenskapet mellan Johan Vasa (1537 - 1592), hertig av Finland och sedermera svensk kung, och Katarina Jagiellonica (1526 -1583) ingicks år 1562 av politiska skäl. Det nygifta paret bosatte sig i Finlands dåvarande huvudstad - Åbo (Turku) och byggde om dess medeltida slott efter Katarinas önsknings - till ett residens i renässansstil. Katarina utövade ett starkt inflytande över makens konstnärliga smak, något som kom till uttryck då han lät bygga om och restaurera flera kungliga residens och kyrkor i Sverige. Som drottning av Sverige månade Katarina om relationen mellan sitt nya hemland och Polen. Hon bistod påvliga sändebud i Sverige med hjälp och korresponderade flitigt med påven. Mot slutet av sitt liv ägnade hon sig åt välgörenhetsarbete. Johan lät begrava Katarina i Uppsala domkyrka. Hennes gravplats pryddes av en staty över henne, och ovanför sarkofagen placerades en tavla med en vy över Krakow, Polens dåvarande huvudstad.

I artikeln beskrivs hur minnet av Katarina Jagiellonica fortfarande högtidlighålls i Finland. Jämfört med Sverige ingår hennes plats i historien där på ett betydande sätt i det folkliga medvetandet.

